

DISKURS TUSHUNCHASING ANALITIK TAHLILI

Guzal Shodiyeva

Shahrisabz davlat pedagogika institute, Xorijiy til amaliyoti kafedrasida o'qituvchisi

ARTICLE INFO.

Kalit so'zlar: Diskurs, diskurs strukturasi, sotsiologiya, sotsiolingvistik kontsepsiyasi, lingvistik uslub, ritorika nutq taktikasi.

Annotatsiya

Hozirgi zamonaviy tilshunosligimizda diskurs atamasi shakllangan. Bu ilmiy maqola, diskurs tushunchasining qanday analitik tahlil qilinishi haqida, kommunikatsiyadagi o'zgaruvchilarni, tuzilma va funksiyalarini, hukmronlikning rolini va pragmatik tavsiflarini ochadi. Diskurs xususiyatlar orqali, siz siyosiy matnlarni to'g'ri va maqsadli tahlil qilishingiz mumkin.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2024 LWAB.

Kirish: Diskurs, umumiy ravishda, matnlar, so'zlar yoki gaplarning ijtimoiy muhitda bo'lib o'tadigan o'ziga xos tarkibiy va ma'nosozliklarini ifodalovchi umumiy so'zdir. Diskurs tushunchasining tavsifi, uning tariflari, kommunikatsiya tarmoqlarida qanday paydo bo'lishi va o'zgarishi mumkin bo'lgan dinamikalar bo'yicha qo'llaniladi.

Adabiyotlar tahlili: Struktura, funksiya, va sotsial kontekstning ahamiyati diskurs tushunchasini o'rganishda muhimdir. Diskursni strukturasi va funksiyalari bo'yicha tahlil qilish, tilning qanday organik tuzilganligini va uning faoliyatining asosiy maqsadlarini tushunishga olib keladi. Bu qismatda gaplarda diskurs belgilari, biriktirish vositalari, va ko'pik tarzda tuzilgan jumladan boshqalarini qanday qo'llab-quvvatlaganligini ko'rishni o'rganish uchun diskurs tuzilishini tahlil etiladi.

“Tilshunoslikda, diskursni leksik tarkibini ham, sotsiolingvistik kontsepsiyasini ham hisobga olgan holda matnlar yoki so'zlarning tuzilishini bir jumladan uzunroq tahlil qilish usuli yordamida amalga oshiriladi.”¹ Biroq bu ta'rifning so'zlashuvi bilan emas, balki tushunchaning o'zi bilan muammo bor. Bu shuni anglatadiki, diskurs tahlilining o'ziga xosligi shundaki, til va nutq bilan belgilangan, o'zgarimas haqiqat emas, balki ijtimoiy kontsepsiya bilan qoliplangan va o'z navbatida nutq muallifiga xos bo'lgan dunyoning suratini yaratishi mumkin. Diskursni tahlil qilish tadqiqot usuli sifatida yuqoridagi shart-sharoitni yodda tutgan holda tilni tahlil qilishni o'z ichiga oladi va so'nggi yillarda ijtimoiy va boshqaruv fanlarida tobora ommalashib bormoqda. Ma'lumotlariga ko'ra, diskurs tahlili sotsiologiyaning tarbiyaviy jihatidan kelib chiqib, “Turli nutqlar ichida bilimlarning hosil bo'lish yo'lini va muayyan rivoyatlarda qo'llaniladigan ko'rsatuvlar, lingvistik uslublar va ritorik qurilmalarni tekshirish”² deb atash mumkin. Nutq tahlilining tashkiliy o'zgarishlarni tushunishiga shunday ta'rif bersa bo'ladi: “Diskurs kontekstsiz ishlab chiqarilmaydi va kontekstni e'tiborga olmasdan tushunib bo'lmaydi. Diskursni har doim ilgari ishlab chiqarilgan boshqa nutqlarga, shuningdek sinxron va keyinchalik ishlab chiqariladigan nutqlarga bog'langan.”³ Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, til qat'iy, ob'ektiv ma'noga ega emas, balki turli xil vaziyat omillari bilan ranglanadi: muallifning e'tiqod tizimi,

¹ Oksford Ingliz lug'ati

² Snape va Spenser . 2003yil, 200-bet.

³ Grant. “Fairclough va Vodak” 1997-yil, 277-bet.

uning atrofidagi siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy kontseptsiya, shaxsga tegishli bo'lgan har qanday professional jamoa – o'z jargoniga (tibbiy yoki yuridik bo'lgani kabi) ega bo'ladi.

Tadqiqot metodolodiyasi: Gaplarni, matnlarini yoki suhbatlarni o'rganishning ilmiy metodikasini ifodalovchi so'zlar orqali diskurs tahlil qilanadi. Bu, til va matnlarni ijtimoiy, siyosiy, madaniy va boshqa mazmuniy muhitlarda o'rganish uchun bir qator metodlarni o'z ichiga oladi. Diskurs tahlili, o'zining qarashlarini, ma'noqlik xususiyatlarini va ularni o'zaro aloqadorliklarini tushuntirish uchun foydalaniladi. Umumiy ravishda tilning o'ziga xos ijtimoiy va madaniy tarzlarini, o'zining siyosiy va ideologik o'zgarishlarni va ijtimoiy salqinlanishlarni qanday ifodalovchi ekanligini tahlil qiladi. Bu tahlilni amalga oshirishda, matnlar, gaplar yoki suhbatlar yaxlit va diqqat bilan o'rganiladi, ularning asosiy va mustaqil xususiyatlariga e'tibor beriladi.

Muhokama va natijalar: Diskurs, bir qancha so'z yoki gaplarning faqat tilning qoidalari emas, balki ularni qo'llab-quvvatlaydigan ijtimoiy, madaniy va siyosiy mablag'lar ham bo'lishini ifodalaydi. Diskurs tushunchasi, matn yoki gapni tahlil qilish va uni ijtimoiy, siyosiy yoki madaniy muhitda tushuntirish uchun o'rganadigan diskurs-analizi atrofidan kelib chiqqan. Bu, tilning o'z-o'zidan ortiq narsalar, yani, ijtimoiy, siyosiy, madaniy va boshqa kontekstlar bilan bog'liq bo'lgan qarashlarni va ommalarni tahlil qilishga imkon beradi. O'zbek tilshunosligida diskurs maxsus tadqiqotlar tilshunos Sh.Safarov tomonidan amalga oshirilgan. Tilshunos matn va diskurs muammolari to'g'risida quyidagilarni qayd etadi: “agarda matn va diskursning har ikkalasi ham inson lisoniy faoliyatining natijasi bo'lsa, ularni faqatgina zohiriy – formal ko'rsatkichga asosan “og'zaki” va “yozma” sifatlari bilan farqlash imkoniga gumonim bor. Xuddi shuningdek, ularning birini moddiy ko'rinishli hodisa, ikkinchisini bu xususiyatdan xoli ko'rinishda tasavvur qilish qiyin masala. Axir bularning ikkalasi ham natijali faoliyat mahsuli bo'ladigan bo'lsa, erishilgan natija moddiy ko'rinish olishi kerak-ku? Maqsadli ifodalanadigan kommunikativ mazmun va so'zlovchi istagi bilan bog'liq bo'lmagan holda tinglovchi idrokida (qabulida) hosil bo'ladigan informativ mazmun bir-birini inkor qilmaydi, aksincha, ular o'zaro qorishib, birikib, muloqotning samaraliligini ta'minlovchi omilga aylanadilar. Kommunikativ va informativ mazmunlar uyg'unligi muloqot tizimi makrobirligining yaxlitligini ta'minlaydi. Hozirgi paytda bunday yaxlitlik xususiyatiga faqatgina diskurs ega ekanligi e'tirof etilmoqda.

Diskursni strukturasi va funksiyalari bo'yicha tahlil qilish, tilning qanday organik tuzilganligini va uning faoliyatining asosiy maqsadlarini tushunishga olib keladi. Bu qismatda gaplarda diskurs belgilari, birlashtirish vositalari, va ko'pik tarzda tuzilgan jumladan boshqalarini qanday qo'llab-quvvatlaganligini ko'rishni o'rganish uchun diskurs tuzilishini tahlil etishni ko'rinadi.

Diskurs analitikasi, til foydalanuvchilari orasidagi hukmronlik munosabatlari va ularning shakllanishini tushunishga qaratilgan. Kimning so'z huquqi borligi, kimga qanday til belgilangan, va tilning ijtimoiy, siyosiy o'lchamlardagi o'zgaruvchanligini tahlil qilish, hukmronlikning diskursdagi ahamiyatini o'rganishda yordam beradi.

Xulosa: Ilmiy manbalarda mazkur muammo yechimiga bag'ishlab maxsus ilmiy konferensiyalar o'tkazilganligi ham qayd etiladi. Bu kabi ilmiy izlanishlar va muammoga nisbatan bildirilgan turlicha qarashlar siyosiy diskurs masalasining tilshunoslikda hal qilinish lozim bo'lgan, tadqiqqa muhtoj qirralari mavjud ekanligidan dalolat beradi. Ilmiy izlanishda dinamikasini o'rganishga qiziqish tuyg'usini oshiradigan ilmiy ishtirokchilar uchun kashf etilgan mavzulardan biridir. Diskurs analitikasi, tilning qanday o'rganilishini, tuzilganligini va ijtimoiy, madaniy o'zgarishlarni tushuntirishda samarali bir vosita sifatida ko'rib chiqiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Oksford Ingliz lug'ati
2. Snape va Spenser. 2003yil, 200-bet.
3. Grant. “Fairclough va Vodak” 1997-yil, 277-bet.

4. Van Dijk T.A. Introduction: Levels and dimensions of discourse: handbook. London: Academic Press, 1985. 12 p.
5. <https://www.supersummary.com/discourse-in-literature-definition-examples/#discourse-outside-of-literature>.